

Vems är staden?

JOAKIM FORSEMALM är doktorand vid etnologiska institutionen i Göteborg. Avhandlingen behandlar integrationsproblemet från nya vinklar och fokuserar innerstadsomvandlingsdiskurser – och praktiker.

Lördag, tidig eftermiddag. Det vanliga slölunkandet fram mot Le Petit Café, platsen för många lördagars förmiddagskaffe. Upp och ner för Andra Långgatan, som vid det här laget känns mer än väl igen. Tittar in i de olika skyltfönstrena, stannar emellanåt upp och tittar på intressanta skivor, böcker eller prylar. Mycket folk i rörelse, som vanligt på denna gata av kommers. Lördag, sen natt. Frusen skyndar jag utmed samma gata på väg hem efter en kväll på någon bar i Vasastan. Nästan lika mycket liv nu som tidigare på dagen. Ett gäng grabbar som samlar mod för att gå in på stripklubben, några unga män och kvinnor som trillar ut från Kellys. Det här är ett stadsrum som lever nästan dygnet om.

Långgatorna har sedan länge ett dåligt rykte som Göteborgs "dåliga kvarter". Fortfarande en bit in på 1900-talet ansågs staden sluta utanför vallgraven, där det okända, slarviga och farliga tog vid. Samma karaktärsdrag verkar fortfarande prägla området: Håkan Hellström sjunger om att ramla "dåliga gatan fram", i *Känn ingen sorg för mig, Göteborg*. I de västra stadsdelarna Masthugget och Majorna, som utgjorde tidiga "förorter" i Göteborg, levde en stor del av stans arbetarbefolkning. Den dagliga trafiken mellan dessa stadsdelar och Göteborgs dåtida största arbetsgivare, hamnen, var tät och området fyllt av rörelse (Lökken 2002:39–40). Numera är hamnverksamheten flyttad ut till Hisingens västra stränder, men Långgatorna är inte mindre livliga. Långgatorna har blivit en symbol för det alternativa och kreativa genom de restauranger, ateljéer, antikaffärer, gallerier, replokaler, politiska partilokaler och porrbutiker, tillsammans en motvikt gentemot centralt belägna "evenemangsstråk". I dag är inflyttningen till Göteborg större än till Stockholm och trycket på bostadskoerna tyngre. Det centrala Göteborg vill sträcka sig längre ut.

Götatunnelprojektet kommer också att påverka hela Göteborgs innerstad på olika sätt; alla dessa faktorer gör att Långgatorna står inför nya utmaningar. Rummet och staden är en process, liksom kulturen som helhet, och förändringstycket belastar för tillfället särskilt detta område.

I framför allt de större städerna, är den rumsliga segregationen människor emellan ett stort problem. Låginkomsttagare och främst "minoritetsbefolkning" i ytterstadsdelarna ("förorten") och medel- och höginkomsttagare ("majoritetsbefolkning") i city eller citynära stadsdelar, skapar etniskt och klassmässigt polariserade städer. Ett världsomspännande problem som naturligtvis finns också i Göteborg. Undersökningar av förorter fyller allt fler hyllor på biblioteken. Sämre är det med studier av innerstäderna. Mina funderingar handlar därför om vad omvandlingen av innerstaden uttrycker för idéer om vad staden – som helhet – är och/eller skall vara och hur dessa idéer kan relateras till (alternativt innefattas i) begreppet "integration"? Vad begreppet integration står för, är förstås i sig diskutabelt – och föränderligt. Jag utgår här från den definition som används av den officiella integrationspolitiken idag, vilken kortfattat bygger på en idé om en "tväsidighet", det vill säga att integration (etnisk, social, klassmässig, etc.) inte endast är en fråga om integrering av "minoritetsbefolkningen" i "majoritetsbefolkningen". Tväsidigheten handlar om att alla är mer eller mindre integrerade. Synsättet ställer samma krav på "majoritetsbefolkningen" som på "minoritetsbefolkningen", menar sociologen Margareta Popoola, som i *Integration – en samtidsspeglning* gjort en utredande översikt om integrationsbegreppet.

Utgångspunkten för denna essä är

alltså ett policymål, som berättar om gemensamma samhällseliga strävanden, relaterat till skeenden i ett avgränsat exempelområde och områdets betydelse i helheten staden Göteborg. Integration är en viktig del i det visionära tänkandet om den framtida staden (liksom samhället i stort), vilket visar sig t.ex. i kommunens översiktsplaner. Så här står det i Göteborgs kommuns rådande översiktsplan (1999) vad gäller "segregation":

Göteborg är en segregerad stad. Begreppet används här främst i ekonomisk och etnisk betydelse. Statistik visar tydliga skillnader i livsvillkor, inte bara mellan individer, utan också som genomsnitt för hela områden. Ett av de viktigaste målen för kommunen, är att på bred front arbeta med detta. (...) Det krävs uthållighet och kontinuitet för att bryta en negativ utveckling i ett område. Det finns förutsättningar för att detta medverkar till att minska segregationen och att demokratin utvecklas.

Policymålet ifråga är alltså del av en övergripande diskurs kring omvandling av stadsrummen, men i det material jag hittills arbetat med (media, fokusgrupper, intervjuer, deltagande observationer osv.) uttrycks detta mål knappast alls. Utifrån denna problematik vill jag ställa några frågor, som jag kommer att diskutera och problematisera i denna essä. Det gäller a) var, geografiskt, eller är implementering av policymålet "integration" tänkt att ske och b) vilken kraft kan "integration" som argument och mål ha i en stadsomvandlingsprocess och slutligen c) hur kan Långgatorna (eller liknande områden) fungera som implementeringsverktyg för detta policymål?

Den första frågan syftar till att få läsaren att fundera över premisserna för integration som samhällsmål. Den andra frågan handlar om vilken position, i förhållande till andra variabler eller argument, i

en stadsomvandlingsprocess, integration har, dvs. vilken kraft det har i diskussionerna (i vilken utsträckning artikuleras det, hur och av vilka aktörer?) om hur staden skall förändras. Den tredje vill belysa den identitet som präglar (t.ex.) Långgatorna i förhållande till innehållet i policymålet integration. Denna sista fråga vill med andra ord fokusera på i vilken utsträckning uttryck för det aktuella policymålet visar sig i ett område vars identitet konnoterar till många artikulationer som bygger upp detta policymål. Nedan kommer jag att knyta denna identitet till ett par texter som diskuterar problem med den postindustriella staden och som samtidigt ställer ideal för stad och stadsliv. Först vill jag dock placera förutsättningarna för staden i den globala ekonomin, förutsättningar som är viktiga för att förstå relationerna mellan policymål och implementering vad stadsomvandling beträffar.

RÖRLIGHET OCH RÖRIGHET

Manuel Castells diskuterar, i *European cities, the informal society, and the global economy* (1993) en ekonomi som arbetar "som en enhet i realtid" på en global nivå. Flödet av varor, tjänster och pengar jorden runt, förändrat samhället på ett grundläggande sätt och detta resulterar i en skiftning av makt från nationalstaten till staden (Castells 1993; Le Gates & Stout 2000:557 ff., 560). Städer, inte bara enorma megapolis som denna ekonomiska logik producerar, utan städer överhuvudtaget, är i centra i den globala ekonomin. Urbaniseringen når ständigt nya nivåer, med positiva och negativa konsekvenser. Samtidigt som stora städer drar det längsta strået i denna ekonomi (på min-

dre städers och orters bekostnad), står de inför hotet av gå samma hemska öde till mötes som exempelvis Flint, Michigan, gjorde på 1980-talet. Informationssamhällets flödeskaraktäristika skapar, menar Castells, ett "system av städer" vars roll och betydelse definieras i den internationella ekonomiska hierarkin. "Megapolis" som New York, Tokyo och London bildar en slags noder med betydelse för människors liv jorden runt. Kanske är dessa noder inte i den direkta riskzonen för denna logik; denna stadshierarkiska struktur kräver något mer än en längre börssvacka för att förändras. Men samtidigt: just dessa städers betydelse för världsekonomin gör dem samtidigt till mål för angrepp, vilket attacken mot New York 2001 är ett exempel på. Platser som dessa kan komma att bli allt mer riskfyllda att vara och leva i, vilket skulle kunna bidra till en sämre attraktivitet. Orsaker som denna *skulle* kunna ge en annan hierarki; strukturerna *mellan* städer är lika kontingenta som strukturerna *i* städerna. Mindre städer, t.ex. av de svenska storstädernas storlek är, hur som helst, mer sårbara i det globala systemet av "flöden", vilket bl.a. ökat vikten av regionala samarbeten.

Jerker Söderlind diskuterar i *Stadens renässans: Från samhälle till särbälle* (1998) problematiken med de semiprivata rum som blir allt vanligare i Sverige, ett fenomen som dels gäller de portkodförsedda dörrarna in till stadskvarterens innegårdar, men kanske framför allt de externt lokaliserade köpcentra som blivit en vanlig företeelse i svenska städer av medelstorlek och uppåt. Lockande med stora parkeringar, lägre priser och annan service, stjälar dessa centra kunder från innerstäderna med "döda" stadskärnor som följd. Problemet Söderlind fokuserar, handlar dock inte så mycket om konse-

kvenserna för innerstadshandeln utan om bieffekten, inskränkningar i offentligheten. Tillgången till stadsrummen och dess offentlighet byts i de externt lokaliserade köpcentrumen mot ett halvoffentlig tillstånd, där man har friheten att röra sig så länge man följer de (oskrivna) regler som fastighetsägaren bestämt – vilket t.ex. kan vara att du inte får sitta och bara slappa (du måste förstås konsumera något: "inget slöhängande" står det ofta på skyltar i och i entrén till många amerikanska köpcentrum). I detta senare exempelfall blir gränsen tydlig: att det är privat mark begränsar möjligheterna för människor att göra vissa saker, saker som är tillåtna i det offentliga rummet (demonstrera, t.ex.). Här är alltså ägandeformen den begränsande faktorn. I den gentrifierade, svenska innerstadsdelen blir budskapet inte lika tydligt och kan inte heller efterlevas på samma sätt som i det privatägda köpcentrumet. Urbanforskaren Mike Davis diskuterar bl.a. detta tema i *Los Angeles – utgrävning av framtiden* (1998) och menar att det gentrifierade rummet meddelar vad som gäller, om än på ett mer subtilt plan: "Även om arkitekturkritikerna normalt har glömt hur den byggda miljön bidrar till segregeringen, fattar paragrupper – oavsett om det handlar om fattiga latinofamiljer, unga svarta eller hemlösa gamla vita kvinnor – vinken omedelbart" (Davis 1998:212). Ett annat exempel, där gentrifieringen givits en mer tydlig karaktär av gräns är Bryant Park i New York, som efter att grannarna och närliggande köpmän tröttnat på parkens drogtrafik och uteliggare satte press på de lokala politikerna, vilket resulterade i en vaktförsedd, semioffentlig "offentlig park under privat kontroll" (Zukin 1995:7). dit inte vem som helst var välkommen. På vilket sätt artikulerar de här relativt olika

typer av stadsrum samma idé om vad staden skall vara? Vilka är de ideologiska undertexterna i sådana artikuleringar?

Listan över betydelsefulla jättestäder växer samtidigt som nostalgiböcker som Staffan Bengtssons och Göran Willis *K-märkt på väg: svenska vägar, platser och ställen*, om utdöende men charmiga små bruksorter eller vägknutssamhällen blir allt vanligare. I den postindustriella ekonomin går de ekonomiska fluktuationerna fram som bulldozrar över världens städer och straffansvaret för omvandlingen av en ort eller en stadsdel från grönskande och välmående till öde och illamående (eller vice versa) verkar inte stå att finna någon annanstans än i uttryck som "tuff skit!". Städernas ökade betydelse kan inte betonas tillräckligt, kan man utläsa av Castells resonemang, och vår tids besatthet av "attraktivitet" handlar inte bara om den mänskliga, utan också om den rumsliga kroppen. Alla behöver en säljande varumärke, en image, ett kännetecken och ett ansikte utåt som kan representera det man har att erbjuda. Några av de mest uppmärksammade exemplena på konsekvenserna en sådan logik hämtas inte sällan från en amerikansk verklighet; Naomi Klein (*No Logo*), Mike Davis och Michael Moore (framförallt i TV-serien *The awful truth*) är bara några som diskuterar effekterna av en mentalitet av "sköt-dig-självoch-skit-i-andra" som följer i bakvattnet av den postindustriella ekonomin och som med jämn hastighet kastar människor, stadsdelar och hela städer på tippen, allt eftersom de tjänat ut sin betydelse för affärerna. Tendenserna i Sverige pekar på en liknande utveckling som i USA med en allt mer marginaliserad befolkning i oattraktiva och geografiskt distanserade ytterstadsdelar och en allt mer välmående vit medel- och överklass i strand-, älv-,

eller citynära bostäder. Det är alltså inte bara det faktum att storstaden är samtidigt fascinerande, lockande, möjliggörande och skrämmande som skapar en fortsatt omflyttning av människor från mindre orter och landsbygd till de städer som fungerar som ekonomins (regionalt eller globalt) noder. Just den centrala rollen i ekonomin tvingar många att bosätta sig i eller i närheten av dem. Vad gör då dessa förutsättningar för städerna att leva med förutsättningarna för livet i staden? Låt oss titta på ett par texter som diskuterar konsekvenserna av de senaste 50 årens stadsomvandlingar i förhållande till möjligheterna att bo och leva i (stor-)staden. Som jag nämnde tidigare, är dessa texter också ofta utgångspunkter för ett slags ideal för hur staden bör vara eller fungera.

DRAMAT OM DEN GODA STADEN

Sharon Zukin ställer sig, I inledningen av *The culture of cities* (1995) frågan: "Whose culture, whose city?". Utgångspunkten i Zukins diskussioner rör sig kring stadens mångtydighet; det handlar om hur gatan och stadsrummet förändras utifrån förändringar på en abstraktare samhällsnivå som bl.a. Castells ju diskuterar (dvs. framför allt ekonomiska och politiska variabler). Metaforen "staden som skådespel", som används flitigt av Zukin i ovan nämnda text, handlar om det fysiska rummet som scen för "det sociala". Metaforen har använts av flera urbanforskare (Lewis Mumford, t.ex.), men förekommer också i olika former i press eller i tal mellan människor och leker man lite med den kan man säga att det finns två huvudsakliga idéer om vilken scen som fungerar bäst för skådespelet ifråga. Jane Jacobs, vars *The death and life of great american*

cities (1961) syftade till att kritisera det funktionalistiska planeringstänkandet, lekte med tanken om livet i kvarteren på nedre Manhattan som en ballettföreställning (Jacobs 1961:39 ff.). För henne var den levande staden den rör(l)iga staden, det svårdefinierade, pluralistiska och det uttrycksfulla. Den kritiska idén riktades mot en växande dualism i de amerikanska städerna, där den ena sidans agerande, som resulterade i gentrifiering av (inner-)staden, påverkade den andra sidans möjligheter till ett liv i densamma. Medelklassens önskningar om ordning och reda i gatumiljöerna gjorde gatorna öde och därmed – paradoxalt för själva målet med gentrifieringen – också farligare, enligt Jacobs sätt att se det. Gatorna töms på "vanligt folk" vilka, när de mot alla odds (en tom gata är inte attraktiv för folkliv, menade Jacobs) använder gatan, ses som hot mot dem som bor där (jfr idén *gated communities* i framför allt USA). Gatubaletten eller teatern pågår i det inte alltid helt lättolkade rummet, resonerar Jacobs och Zukin. Utan skådespelare (det gentrifierade rummet) blir scenen endast en kuliss (vilket i och för sig inte tömmer den helt på betydelse: ett "tomt" stadsrum säger ju någonting om staden, det också). Frågor utifrån denna metaforik (Vem regisserar föreställningen? Skrev manus? Hittade på scenografin? Vilka aktörer kan vara med i "dramat"?) gör det tydligt hur rummet skapas av en mängd olika aktörer med olika motiv och bakgrund, vilket innebär att ett studium av stadens omvandling måste behandla en mängd olika artikulationer – i lika många olika former (husen, stenarna på trottoarerna, människorna på caféerna, stadsplanerna som ritar och planlägger, politikerna som beslutar, ekonomin som möjliggör eller omöjliggör för staden osv.).

Det är uppenbart att Jacobs inte tilltalades av det samtida moderna och rationella planeringsidealet. Jacobs resonemang grundar sig på demokratiska värden, att allas tillgänglighet i och till rummet är grundläggande för medborglighet (jfr Söderlind ovan). De svaga (kvinnor, barn, uteliggare) ges ett skydd mot olika sorters hot i den "röriga blandstaden". Det oundvikliga mötet med "den andre" skapar en medvetenhet om olika människor. Återinvesteringarna i nedgångna innerstadsrum har alltså ett demokratiskt pris i att staden inte blir tillgänglig för alla, vilket ökar okunskapen om den andres villkor och förutsättningar – åt båda håll. Relationerna i storstaden är komplexa och inte sällan paradoxala: dels risk, dels säkerhet i det tätbefolkade och inte helt överblickbara rummet.

I samband med en sådan problematik uppmärksammar Zukin för övrigt det intressanta att dessa strategier att förnya/återutveckla staden och stadslivet (gentrifieringen) inte stöter på samma motstånd som en vilja att göra staden etniskt integrerad: "Dessa kulturella förnyelsestrategier har färre kritiker än multikulturalismen" (Zukin 1995:2).

Det konkreta exempel jag inledningsvis beskrev – Långgatorna i centrala Göteborg, har under senare delen av 1990- och inledningen av 2000-talet förändrats. Något alla stadsrum gör förr eller senare – och hela tiden, i olika hastigheter. I det här fallet har förändringen hittills skett på ett "organiskt" sätt, dvs. mer "av sig självt" än genom en specifik strategi (därmed inte sagt att det "organiska" inte är alls strategiskt, men utgår här för retorikens skull från två polemiker), föreställningar om stadsdelen har vuxit fram över en längre tid och har skapats av en massa olika människor och deras idéer om rum-

met. I talet om Långgatorna uttrycks en hel del saker som kan relateras till samtida ideal om hur (stor-)staden skall vara: det får stå som exempel för det "stadsmässiga", ett vanligt begrepp i visioner om hur staden efter om- eller nybyggnation bör vara och fungera. I uttrycket "stadsmässighet" gömmer sig de ideal som exempelvis Jacobs och Zukin uttrycker och kan sägas vara raka motsatsen till det "gentrifierade" rummet. I debatten kring Långgatornas framtid (en ny planprocess pågick i skrivande stund försommaren 2003, vilket i första hand syftade till att uppdatera mark- och fastighetsbestånd i området för att skapa förutsättningar för eventuella bygglov – vilket innebär att man möjliggör för förändringar av det som på olika sätt symboliserar områdets "karaktär") uttrycks på olika sätt liknande ideal, kring vilka jag diskuterade inledningsvis.

Hur kan då detta exempel kopplas till idén om integration? Till att börja med: var är integration tänkt att ske? Utgår vi från tvärsidigheten i integrationsmålet, kan inte implementeringen begränsas till integrationsverkande aktioner av olika slag i "minoritetsområdena", dvs. i förorterna. Tvärsidigheten borde betyda att integration är ett tungt argument i omvandlingen av alla delar av staden. Så är det dock inte, segregation är en problematik som diskuteras kring just förorterna; innerstaden har ingen sådan problematik. Därför är också integrationsarbetet riktat mot förorterna och syns inte som argument i omvandlingen av innerstäderna. Gentrifieringen av staden är en segregande faktor, men stadsdelar som Haga i Göteborg eller Gamla Stan i Stockholm nämns inte som problemområden i policydokumenten för integrationspolitiken. Segregation/integration är alltså för samman-

kopplat med en problematisk del av helheten staden, vilket skymmer sikten för det faktum att innerstädernas strukturer är en lika stor del av problemet. Relationen mellan innebörden i målet "integration" och områden som Långgatornas identitet och funktion är intressant och jag tror att det är viktigt att studera omvandlingsprocesser av sådana delar av staden utifrån ett kritiskt perspektiv.

LITTERATUR

- Bengtsson, Staffan & Willis, Göran, 1995. *K-märkt på väg: svenska vägar, platser och ställen*. Stockholm: Bonnier.
- Castells, Manuel, 1993. "European Cities, the informal society, and the global economy." I: Richard T. Le Gates & Frederic Stout (eds.), 2000. *The City Reader*. London: Routledge.
- Davis, Mike m.fl., 1998. *Los Angeles: utgrävning av framtiden*. Lund: Arkiv Förlag.
- Lökken, Kerstin, 2002. "Platser vid vattnet." I: Ek, S.B., (red.), *Stadens janusansikten. Göteborgare tycker om Göteborg*. Göteborg: Etnologiska föreningen i Västsverige.
- Jacobs, Jane, 1961. *The Death and Life of Great American Cities*. London: Pimlico.
- Klein, Naomi, 2001. *No Logo. Märkena, marknaden, motståndet*. Stockholm: Ordfront förlag.
- Popoola, Margareta, 2002. "Integration – en samtidsspeglning. En översikt." *Å jour: en serie kunskapsöversikter från svenska kommunförbundet*, 8. Stockholm: Svenska Kommunförbundet.
- Söderlind, Jerker m.fl., 1998. *Stadens renässans. Från samhälle till särhålle: om närhetsprincipen i stadsplaneringen*. Stockholm: Studieförb. Näringsliv och samhälle.
- Zukin, Sharon, 1995. *The Culture of Cities*. Cambridge: Blackwell.
- Översiktsplan för Göteborg, 1999. Göteborg: Göteborgs kommun, Stadsbyggnadskontoret.

SUMMARY

Who Owns the City?

This article sheds light on the problematic relation between "integration" and the implementation of planning policies. Another more general viewpoint is the complexity of cities. Processes of segregation and territoriality represent a compound and energetic force in contemporary urban cultures. The source material has been collected in Gothenburg. Where, geographically, is the realisation of integration supposed to occur? What is the meaning of "integration" when argued in planning processes that relate to inner-city transformation? Another perspective on urban development opens up the power of image making. The cultural image of "Långgatorna" (well-known streets in western part of the city) is transformed into a landscape of integration policies. Many people are convinced that the streets have an "identity" and that you get a "continental feeling" when moving around. The urban environment along the "Långgatorna" streets has a typical pre-gentrification character with a variety of alternative shops and businesses, premises for music and art etc. and its future is under vigorous discussion in the local media and through different networks. The article suggests that the segregation/integration-problem is an important, still demanding object of cultural analysis.